

Орсат Лигорио, *Праисторија грчког језика: приручник историјске и компаративне граматике грчког језика са уводом у индоевропску лингвистику. Књига 1* (Београд: Универзитет у Београду – Филозофски факултет (Београд: Службени гласник), 2022, 651 стр.)

Приказала **Олга И. Богуновић**, Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Студентски трг 3, 11000 Београд, Србија, olga.bogunovic@fil.bg.ac.rs

 <https://orcid.org/0000-0002-2847-1942>

У домаћим и светским научним круговима истакнути класични филолог, индоевропеиста и етимолог Орсат Лигорио са предавањима историјске граматике грчког језика отпочео је још као докторанд на Одељењу за индоевропску лингвистику Универзитета у Лајдену. Од састављања скрипата за академску 2011/12. годину до објављивања прве књиге приручника историјске и упоредне граматике грчког језика прошла је готово деценија. У међувремену је аутор своје предавачко умеће развијао као доцент на Одељењу за класичне науке Филозофског факултета у Београду (од академске 2014/15. године), где је, поред ангажовања на обавезним предметима (нпр. *Историјска граматика грчког језика I*), одржао низ изборних курсева из области индоевропске лингвистике (*Ведски санскрит*, *Класични санскрит*, *Староавестијски*, *Староперсијски*, *Старофригијски*, *Сабелски* (у сарадњи са мср Данилом Савићем)), да би 2020. године, заједно са још неколико млађих колега, организовао *Београдску зимску школу индоевропске лингвистике*, односно 2021. и 2022. године *Пролећни семинар из индоевропске лингвистике*. Укљученост у савремене токове индоевропеистике, као и континуирани рад на подучавању заинтересованих за ову област, несумњиво су допринели

Лигоријевом научном и наставничком узрастању, чији је један од плодова и недавно објављена прва од четири планиране књиге *Праисторије грчког језика: приручника историјске и компаративне граматике грчког језика са уводом у индоевропску лингвистику*.¹

Прва књига *Праисторије грчког језика* састоји се од три главна поглавља: *Увод у индоевропску лингвистику* (1–60), *Фонемика и фонетика индоевропског прајезика* (62–137) и *Компаративна и историјска фонетика грчког језика I – исход појединачних праиндоевропских гласова* (140–354), после којих следи мање значајан *Додатак* (356–629), богата *Библиографија* (630–648) те изузетно користан списак релевантних сајтова и апликација са пратећим линковима (*Сајтови и апликације са Интернета*, 649–651).

У првом поглављу *Увод у индоевропску лингвистику* (1–60), тачније потпоглављу *Индоевропски и неиндоевропски језици* (1–23), представљено је 13 великих индоевропских језичких породица (анатолски језици, тохарски језици, италски језици, келтски језици, германски језици, грчки језик, албански језик, јерменски језик, индоаријски или индијски језици, ирански језици, кафирски (каурски, ћаурски) или нурситански језици, балтички језици и словенски језици) и 11 „фрагментарних или реликтних“ индоевропских језика (фригијски језик, старомакедонски језик, трачки језик, дачки језик, илирски језик, месапски језик, венетски језик, лигурски језик, сикулски (сикелски) језик, елимски језик и лузитански језик). За све језичке породице наведени су језици који их сачињавају, њихова најранија писана посведоченост и простор на којем се они говоре и(ли) су се говорили, што је заокружено општим освртом на састав индоевропске језичке породице, хронолошки след документованости индоевропских језика (од хетитских споменика из 18. века пре нове ере до првих сведочанстава о нуристанским језицима из 18. века нове ере) и њихово географско распрострањање, илустровано двома картама (Слика 1. Велике групе индоевропских језика и Слика 2. Реликтни индоевропски језици (14)). На исти начин су представљени и околни неиндоевропски језици (уралски језици, афроазијски језици, туркијски језици, абхаскоадигејски језици, картвелски језици, нахскодагестански језици, дравидски језици, мунда-језици, синотибетски језици, монголски језици, тунгуски језици итд.), будући да су неки од њих значајно утицали на поједине индоевропске језике (нпр. баскијски језик као супстрат келтиберском и латинском; етрурски језик на северу Апенинског полуострва као супстрат италским језицима и сл.) или се са индоевропским прајезиком, према неким теоријама, доводе у прасродство (нпр. према индоуралској теорији, индоевропски и уралски језици потичу из претпостављеног индоуралског прајезика; према ностратичкој теорији, индоевропски језици су прасродни са уралским, алтајским, афроазијским, дравидским и картвелским језицима).

У потпоглављу *Праиндоевропски и Праиндоевропљани* (24–28) Лигорио најпре дефинише термин *праиндоевропски језик*, износећи општеприхваћена

1 Књигу је могуће бесплатно преузети на линку <https://reff.f.bg.ac.rs/handle/123456789/3783>.

мишљења о месту и времену његовог говорења, да би потом пажњу посветио Праиндоевропљанима, његовим говорницима, и претпоставкама о начину њиховог живота на основу појмова које је у праиндоевропском могуће реконструисати (нпр. како им је била устројена породица, како су становали, чиме су се хранили, које животиње и биљке су постојале у њиховом окружењу, којим делатностима су се бавили, како су се превозили, у шта су веровали, и сл.), истичући притом да при закључивањима овакве врсте треба бити врло опрезан, будући да реконструисани праиндоевропски назив за неки појам не значи нужно да је тај појам постојао на месту где се праиндоевропски својевремено говорио.

У потпоглављу *Цијепанье праиндоевропске матице* (29–33) полази се од општеприхваћене *курганске теорије* о индоевропској прапостојбини, по којој се она на прелазу из 4. у 3. миленијум пре нове ере смешта на простор *културе кургана*, односно на подручје црноморских и каспијских степа. Сеоба Праиндоевропљана из прапостојбине довела је до њиховог међусобног језичког удаљавања, што Лигорио представља користећи се моделом истакнутог холандског лингвисте Фредерика Кортланда, по којем је цепање прајезичке матице извршено у 8 корака. Разгранатост индоевропских језика илустрована је Шлајхеровим моделом породичног стабла, који је, уз све своје недостатке, остао до данас најзахвалнија схема за приказивање генеолошке класификације језика (видети Слику 3, Индоевропско породично стабло (33)). На крају овог потпоглавља издвојена је и традиционална подела индоевропских језика на кентумске и сатемске.

На почетку потпоглавља *Реконструкција индоевропског прајезика* (35–44) Лигорио указује на узајамност етимологије и упоредног метода при језичкој реконструкцији, док је остатак овог потпоглавља посвећен почецима компаратистике. С открићем санскрита крајем 18. века отпочело је интензивно поређење индоевропских језика те установљивање њихових гласовних и обличких подударности (нпр. Бопова књига из 1816. године), да би од прве половине 19. века у упоредни метод, захваљујући Аугусту Шлајхеру, била уведена и реконструкција. Другу половину 19. века обележили су гласовити младограматичари, познати по тзв. закону о безизузетности гласовних промена, затим тумачењу изузетака од гласовних промена аналогичном, али и увођењу димензије времена у упоредни метод, због чега га данас и зовемо упоредно-историјским.

У потпоглављу *Радни језици* (45–60) представљени су језици који се у овом приручнику користе за поређење са грчким примерима (староиндијски, авестијски, староперсијски, јерменски, фригијски и латински). Они, како истиче аутор, нису изабрани искључиво на основу ране и(ли) богатије посведочености, као што се обично чини у радовима и уџбеницима из индоевропске лингвистике, већ по томе што се са грчким налазе у ближем сродству. Од наведених језика једино је латински грчком нешто даљи сродник, али је укључен у поређење будући да је реч о класичном језику, чију историјску граматику, такође, уче студенти класичних наука, којима је овај приручник и примарно намењен.

Друго поглавље *Фонемика и фонетика индоевропског прајезика* (62–137) садржи два велика потпоглавља: 1) *Фонеме и алофони индоевропског прајезика* (65–110), у којем је представљен праиндоевропски систем вокала, сонаната и консонаната, као и њихова алофонија, затим дифтонзи, глоталистичко тумачење праиндоевропских пловива и праиндоевропске консонантске групе; и 2) *Појаве у фонемци и фонетци индоевропских вокала* (111–137): превој, тзв. лебдећи превој и контракција вокала; метатеза и губитак ларингала; *s-mobile* (тзв. покретљиво *s*), делабијализација лабиовелара испред или иза */u/; различита дужења праиндоевропских дифтонга; и неке појаве у вези са праиндоевропским консонантским групама (^s-епентеза: */dt/ > */dst/; *ss-дегеминација*: */ss/ > */s/; Зиверсов закон; Кортландов ефекат). За индоевропеистичку литературу на српском језику ово поглавље је нарочито значајно будући да се кроз представљање праиндоевропског гласовног система, као и кроз описивање појава у вези са праиндоевропским вокалимa, читаоци могу упознати са савременим токовима у индоевропеистици, огледаних, између осталог, и у ларингалној теорији.

Треће поглавље *Компаративна и историјска фонетика грчког језика I – исход појединачних праиндоевропских гласова* (140–354) састоји се од три велика потпоглавља: *Исход праиндоевропских вокала у грчком* (142–177), *Исход праиндоевропских сонаната у грчком* (178–253) и *Исход праиндоевропских консонаната у грчком* (254–333), у којима је представљен историјски развитак праиндоевропских вокала (кратког и дугог *o и *e), сонаната (назала *m, *n; ликвида *r и *l; семивокала *i, *u; и ларингала *h₁, *h₂, *h₃) и консонаната (фрикатива *s; лабијалних пловива *p, *b, *b^h; денталних пловива *t, *d, *d^h; веларних пловива *k, *g, *g^h; палатовеларних пловива *k̑, *g̑, *g̑^h; лабиовеларних пловива *k^w, *g^w, *g^w^h) у грчком језику. Развитак праиндоевропских гласова у грчком језику представљен је поступно (од праиндоевропског језика, преко прагрчког, до микенског и грчког, са примерима и из грчких дијалеката), а не, као што и сам аутор у *Предговору* истиче (видети x), „напречац, тј. тако што се даје само изворни индоевропски прајезик и грчки језик“. У том смислу нарочито су значајни и одељци насловљени као *Биљешке*, у којима се реконструишу гласови претпостављеног грекофригијског прајезика, будући да су на аутора снажан утисак оставили у последње време писани радови о блиском односу грчког и фригијског (видети x). Уз све то, вредност овог поглавља увећана је и прегледном и систематичном листом „врелā“ обраћених прагрчких (334–339), микенских (340–345), грчких (346–352) и дијалекатских (353–354) рефлекса. Наиме, ако корисник *Приручника* жели да дозна порекло, на пример, грчког /p/ или било којег другог обраћеног грчког, прагрчког, микенског или грчког дијалекатског гласа, до тог податка директно може доћи у *Врелима*.

Четврто и последње поглавље, именовано као *Додатак* (356–629), сачињено је од следећих потпоглавља: *Етимолошког рјечника примјера* (358–506), у којем су обраћени сви примери који се јављају у тексту, а ради потпунијег увида у компаративни контекст датог праиндоевропског корена, понекад се додатно

наводе и примери из оних језика који се у овом приручнику нису користили као радни (нпр. „српскохрватског“); *Индекса примјера према праиндоевропском коријењу* (507–581), где су сви примери који се налазе у тексту *Приручника директно повезани са својим праиндоевропским кореном*, те се тако брзо и лако могу пронаћи у *Етимолошком рјечнику примјера*; *Изворних записа примјера* (582–595), где су примери из староиндијског, авестијског, јерменског, старофригијског и микенског дати на својим изворним писмима – на деванагарију, староперсијском писму, јерменском писму, фригијском писму и на линеару Б, будући да су у основном тексту латинизовани; *Међународне фонетске абецеда (IPA)*, са *Примјерима изговора неколиких IPA симбола* (596–598); *Појмовника историјске фонемике и фонетике* (599–623), где су дефинисани сви они појмови који су у основном тексту назначени потцртавањем; и *Препорученог штива* (624–629), где је литература класификована према насловима појединих одељака, целина и поглавља основног текста, на чијим је крајевима библиографском напоменом упућено на *Штиво*.

Објављивање ове књиге несумњиво је допринело унапређивању и осавремењивању универзитетских уџбеника и приручника из области дијахронијске лингвистике на српском језику. Њена сјајна организованост (о чему симболично могу посведочити сјајне схеме структуре примера на почетку 2, 3. и 4. поглавља), мноштво пажљиво одабраних примера (упоредити чак 139 примера за тзв. е-пунину у корену), сходно ауторовом мишљењу да се упоредна лингвистика и историјска граматика боље уче из примера него из правила (видети х), те научна поткованост како старијом, тако и литературом новијег датума – учиниће, уверени смо, да прва књига овог приручника не буде само незаобилазна литература студентима класичних наука већ и свима онима који се упуштају у лавиринте индоевропске лингвистике. Зато се радујемо и најављеној другој књизи, у којој ће бити описан развитак индоевропских дифтонга и сугласничких група у грчком језику, као и историјска акцентуација грчког језика са уводом у историју индоевропског акцента.